

מגפת הקורונה העולמית הינה בחזקת מגה-משבר מכונן, המשלב בתוכו היבטים בריאותיים, כלכליים, חברתיים ותודעתיים. בישראל מתלווה לאירוע קשה זה משבר פוליטי מתמשך. עוצמת השלכותיו של המשבר המשולב בטווח הבינוני והארוך נובעת במידה רבה מהקושי הטמון בניהולו, בעיקר נוכח אי הידיעה ואי הוודאות הבסיסית לגבי ההתנהלות המשתנה של המפגש בין הנגיף לבין אוכלוסיות שונות. בכך טמון הכשל במדינות רבות – וכך גם בישראל – בהתמודדות עם מגמות ההידבקות המאפיינת את המגפה ועקב כך בהישענות הבלעדית על אסטרטגיות התגוננות מסורתיות – כמו סגר וריחוק פיזי – הגורמות בכל העולם לקריסה כלכלית בעלת השפעות הרסניות על פרטים, עסקים והחברה כולה. אלה גוררים בעקבותיהם לא רק נזקים ישירים חריפים, אלא לא פחות מכך כאוס תודעתי שעיקרו התערערות באמון הציבור ובתחושת הביטחון שלו, כמו גם של מקבלי ההחלטות, לגבי העתיד הקרוב והרחוק והיכולת לעצב אותו בצורה רציונלית ומוצלחת.

כך גם בחודשים שחלפו מאז פרצה המגפה בישראל וביתר שאת עם התפרצות הגל השני בחודש יולי. להתפתחות זו בישראל עשויות להיות משמעויות מפליגות בשורה ארוכה של תחומים ברמה האישית, הקהילתית והלאומית, בעיקר על רקע המשבר הפוליטי – חוקתי המאפיין אותה מזה יותר משנה ומחצה. האתגר הפוליטי מושפע מהתפרצות המגפה, התפתחותה והשלכותיה ומשפיע על דרך ההתמודדות נגדה. הוא ניזון עתה ממשבר האמון המחריף בין הציבור לממשלה, המאיים לתרום משלו לערעור הציבות ואולי אף לערעור מוסכמות ששמשו אבן יסוד לדמוקרטיה הישראלית.

לסכנה זו היבטים רבים ושונים. המכנה המשותף להם נעוץ בשאלת היסוד הנדונה עתה בשיח הציבורי ובקובץ זה: עד כמה הסכנות הטמונות במשבר המשולב הניזון ממגפת הקורונה מחייבות צעדים שיאפשרו לממשלה – ולו לכאורה – לשלוט בצורה יעילה יותר, שתאפשר לה להגיע להישגים טובים ומהירים יותר בהתמודדות המתגברת כל כך עם המצב הקשה במרחב האזרחי. או במלים אחרות: האם ראוי לה למדינת ישראל לצמצם את מחויבותה המעשית לעקרונות ולנוהגים של הדמוקרטיה, כפי שגובשו מאז הקמתה, גם הם אינם נעוצים בחוקה שאינה קיימת, כדי להשתלט על המגפה. ככל שהתחלואה מתגברת והשליטה בה מצטמצמת, נראה כי הרוח הנושבת מהממשלה, המתקשה לשלוט במגפה ובהשלכותיה הפוגעניות, מתאפיינת בחיפוש אחר צעדים

שיש בהם – ולו בדיעבד – כדי לפגוע באיזונים העדינים בין הרשויות ובזכויות היסוד של האזרחים.

במסגרת רחבה ומדאיגה זו בחרנו להתמקד במאפיין אחד: ביחסי חברה צבא בצל הקורונה. זאת, על רקע החשש שמא התגברות התחלואה והתרחבות המגה-משבר המשולב עלולה להביא בשלב כלשהו להחלטה להטיל על צה"ל ועל גופי ביטחון אחרים את האחריות לניהול המערכה הקשה. סימנים לכך מצטברים מידי פעם, כמו למשל בהטלת האחריות על צה"ל, באמצעות פיקוד העורף, לקטוע את שרשרת ההדבקה בנגיף, משימה אזרחית מובהקת. עקרונית, אנו רואים באפשרות המדוברת, שיש לא מעטים וביניהם גם בכירים הקוראים למימושה בצורה צרה או רחבה, כפגיעה קשה בעקרונות היסוד של הדמוקרטיה בישראל. על רק זה חברו יחדיו המכון למחקרי ביטחון לאומי והמכון הישראלי לדמוקרטיה לשיתוף פעולה שעיקרו מחקרירעיוני, לצורך בחינה מעמיקה של הנושא ושל היבטים שונים הקשורים בו.

קובץ מאמרים זה הינו תוצר של שיתוף פעולה פורה זה. הקובץ מחזיק שלושה חלקים המכסים יריעה רחבה של היבטים תיאורטיים ומעשיים של הסוגיה הנדונה. חלק המבוא לקובץ נכתב על ידי העורכים, מאיר אלרן, עמיחי כהן, כרמית פדן ועידית שפרן-גיטלמן, תחת הכותרת "גבולות לשילובו של צה"ל במשברים אזרחיים". תמציתו: שצה"ל, בעיקר באמצעות פיקוד העורף, צריך לסייע בכל יכולותיו המגוונות לאזרחים ולמדינה במאבק עם מגפת הקורונה, כמערכת תומכת. עם זאת, אל לו לצה"ל להיגרר לניהול כוללני של המשבר או של תחומים מוגדרים, כלכליים וחברתיים, החורגים מתחומי סמכותו, כדי למנוע התנגשות עם עקרונות הדמוקרטיה. העברת אחריות לניהול אסונות המוניים לצה"ל צריכה להישקל בקפידה רק במקרה קיצון של אסון לאומי רב ממדים, כשהמערכת המדינית חדלה לתפקד, וגם אז, בכפיפות מובהקת לדרג המדיני, תוך פיקוח פרלמנטרי ומשפטי הדוק.

החלק הראשון של הקובץ – מעורבות צה"ל במגפת הקורונה באספקלריה היסטורית – מחזיק שני מאמרים, המתחילים באספקלריה ביקורתית למעורבות צה"ל במגפת הקורונה: האחד, של יורם פרי, מדוע גויס צה"ל להילחם בקורונה? מנתח את הסיבות שהביאו למעורבות של צה"ל ומערכת הביטחון בטיפול במשבר ואת הסכנות האורבות

לחברה האזרחית ולתרבות הדמוקרטית מ"התפשטות תפקידים" זו. השני, של סטיוארט כהן, שואל "האם מעורבות צה"ל במשבר הקורונה הינה בחזקת 'מדרון חלקלק' תשובתו לכך שלילית, משום שלידו, מעורבות יתר של צה"ל בתחום האזרחי - ובוודאי לקיחת אחריות בתחומים אלה - מנוגדת לא רק למסורת צה"ל, אלא אף לאינטרס המוסדי שלו.

החלק השני של הקובץ עוסק בסוגיות יסוד נורמטיביות ואתיות בהקשר למעורבות צה"ל בתווך האזרחי. הוא מחזיק שלושה מאמרים: קובי מיכאל דן בביקוח האזרחי על הצבא בעת המשבר ומנתח את מגבלותיו ויתרונותיו. עמיחי כהן מנתח באספקלריה משפטית את "סמכויות צה"ל בעת משבר אזרחי". לירון ליבמן ועדית שפרן-גיטלמן מתמקדים בסוגיות ספציפיות הקשורות ל"חיילי צה"ל במשבר הקורונה - בהיבטים המשפטיים והאתיים".

החלק השלישי עוסק בהיבטים ממוקדים של המעורבות הצה"לית בהתמודדות עם משבר הקורונה בישראל: כרמית פדן, מאיר אלון ודנה אגמי מנתחים במאמרם "שמיכה כתומה": פיקוד העורף בהתמודדות עם מגפת הקורונה את ההישגים, בצד הבעיות והאתגרים, המתעוררים מפעילות סיוע צמודה של חיילים בתווך אזרחי נזקק. אפרים לביא, ח'דר סואעד וג'וני עיסא בוחנים את "משימות הסיוע והאכיפה של צה"ל ומשטרת ישראל בחברה הערבית במשבר הקורונה" ומתייחסים להשלכות האפשריות של ההערכה של הציבור הערבי לפעילותם האפקטיבית. אסף מלחי מנתח את "צה"ל והחרדים במגפת הקורונה" ובוחן האם יש בכך כדי להביא לשינוי חיובי ביחסים בין הצדדים. ציפי ישראלי ורותי פינס מציגות את תובנותיהן במאמר: "מלאכים בכתום": השיח הציבורי והתקשורתי בסוגיית מעורבות צה"ל במגפת הקורונה".

את הקובץ חותמת "אחרית דבר זמנית" המציגה את האתגרים החדשים לגבי מעורבות צה"ל בהתמודדות עם המגפה במהלך הגל השני.

פרופ' עמיחי כהן וד"ר עידית שפרן-גיטלמן	תא"ל (דימ.) ד"ר מאיר אלון וד"ר כרמית פדן
המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים	המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל אביב